

MUZEUM STUTTHOF W SZTUTOWIE

Stutthof

ZESZYTY MUZEUM

8

WROCŁAW • WARSZAWA • KRAKÓW • GDAŃSK • ŁÓDŹ
ZAKŁAD NARODOWY IM. OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO
1987

MUZEUM STUTTHOF — KRONIKA WYDARZEŃ

NOWE NABYTKI W ZBIORACH MUZEUM STUTTHOF W SZTUTOWIE W ROKU 1985

W 1985 r. Magazyn Zbiorów Muzeum Stutthof wzbogacił się o 21 nowych nabytków. Zbiory artystyczne powiększyły się o 3 nowe grafiki Józefa Łapińskiego, wykorzystane w wydanym przez Akcję Pokuty i Muzeum Stutthof w 1985 r. albumie prac J. Łapińskiego, znajdujące się w zbiorach Muzeum. Ponadto Janina Śpiewak przekazała w depozyt 3 nowe prace: *Ostatni ślad faszyzmu na ziemiach polskich*, *Zejście w otchłań*, *Czas Apokalipsy*.

Do Działu Zbiorów wpłynął też Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, nadany Muzeum Stutthof przez Radę Państwa PRL oraz Odznaka Honorowa II stopnia, nadana przez Zarząd Główny PCK.

Do działu Numizmatycznego wpłynął medal z NRD, ofiarowany przez delegację SED zwiedzającą Muzeum oraz medal pamiątkowych z okazji 40. rocznicy wyzwolenia obozu Stutthof.

Dział artystyczno-historyczny powiększył się o 10 nowych interesujących eksponatów — pamiątek poobozowych. Są to: sygnet srebrny, należący prawdopodobnie do więźnia Antoniego Rożka, którego inicjały „A.R.” oraz numer 19 604 widnieją wygrawerowane na sygnecie, zakupiony od p. Krzysztofa Kowakowskiego; medalion z bursztynu z wygrawerowanymi inicjałami „J.S.” i „J.B.” i numerami 12 919 i 14 623 oraz napisem „Hopehill”, „Stutthof”, zakupiony od p. Bernarda Stankowskiego.

Na uwagę zasługują również przedmioty należące do więźniów, a odnalezione podczas remontu baraku nr 8 — brzytwa, łyżka drewniana, kartki z numerkami, przypinane prawdopodobnie zmarłym więźniom, drewniana fajka oraz misternie wykonany drewniany grzebień.

Ponadto p. Henryk Gajdka ofiarował do Działu Zbiorów portfel ze skóry, pochodzący z magazynu rzeczy odbieranych transportom żydowskim.

W 1985 r. powiększyły się także zbiory archiwalne Muzeum Stutthof.

Cenny nabytek stanowią materiały, przekazane na kwietniowej sesji poświęconej ewakuacji i ostatniemu okresowi istnienia KL Stutthof przez dr Józefa Matyńię. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują: 5 krótkich wspomnień obozowych, lista więźniów przebywających w obozie przejściowym w Rybnie, zawierająca 102 nazwiska, oraz 6 grypsów. Grypsy owe, pisane w czasie ewakuacji, a będące głównie błagalnymi prośbami o pomoc żywnościową, są odzwierciedleniem okropnych warunków i straszliwego głodu, jaki panował w czasie „marszu śmierci”. Dwa z nich są podziękowaniami dla ofiarnej ludności kaszubskiej, która spieszyła z pomocą więźniom Stutthofu na całej trasie ewakuacji.

Nie mniej cenny jest dar p. Łucji Nelkowskiej z Gdyni, która ofiarowała Muzeum 5 listów pisanych przez jej męża Witolda Nelkowskiego, nr obozowy 3477. Listy te, wysyłane nielegalnie z Przebrna i Stutthofu, pochodzą z 1939 r.

Na uwagę zasługują także materiały przekazane do zbiorów archiwalnych przez H. Gajdkę, byłego więźnia Stutthofu i Neuengamme. Są to: krótka relacja

o losach autora od momentu aresztowania do wyzwolenia 3 V 1945 r. w Neustadt, legitymacja Związku Polaków na Miasto Neustadt i obwód, nr 220, oraz dwa dokumenty identycznej treści, zezwalające na opuszczenie Neustadt i udanie się do Lubeki, wystawione w języku angielskim i niemieckim.

Ponadto do Archiwum Muzeum Stutthof wpłynęło kilka dokumentów zwolnienia z obozu oraz listów obozowych pisanych przez więźniów na oryginalnych blankietach.

Do cennych źródeł przekazanych w formie fotokopii należy zaliczyć „Pamiętnik” Bolesława Drygasa oraz „Dziennik” i „Śpiewniczek” Stefanii Łozińskiej, z domu Miotk. „Pamiętnik” B. Drygasa, założony w Danii po wyzwoleniu w 1945 r., zawiera ponad 100 wpisów byłych więźniów ewakuowanych ze Stutthofu 25 kwietnia 1945 r. Drugim cennym dokumentem, uzupełniającym wyżej wymieniony, jest założony przez S. Łozińską w Klintholm „Dziennik”, dokumentujący pomoc udzieloną więźniom Stutthofu przez miejscowy oddział Duńskiego Czerwonego Krzyża. Znajdujemy w nim też pełną listę kobiet wyzwolonych w Danii z podaniem narodowości, daty urodzenia, numeru obozowego i adresu przed aresztowaniem i osadzeniem w Stutthofie, krótkie notatki o obozie oraz, na załączonych luzem kartkach, częściowy spis mężczyzn.

„Śpiewniczek” S. Łozińskiej, spisany w obozie, zawiera zbiór wierszy, piosenek, pieśni i modlitw religijnych oraz kolęd tworzonych w obozie przez nieznanych autorów. Szereg utworów odzwierciedla warunki życia obozowego, będąc jednocześnie wyrazem nadziei na wyzwolenie i powrót do wolnej ojczyzny.

DZIAŁALNOŚĆ WYSTAWIENNICZA MUZEUM STUTTHOF w ROKU 1985

Wystawy czasowe na terenie Muzeum

1. „Walka i martyrologia ludności Pomorza Gdańskiego w świetle konspiracyjnej prasy i wydawnictw 1939—1945” — scenariusz dr B. Chrzanowski, oprac. plastyczne E. Żyłowska, wystawa eksponowana w baraku „Kantyna” przez cały rok 1985.
2. „Dzieci przeciwko wojnie” — rysunki pacjentów szpitala dziecięcego w Gdańsku, barak „Bunkry”, czerwiec—wrzesień 1985 r.

Wystawy eksponowane poza Muzeum

1. „Korespondencja obozowa ze zbiorów Muzeum Stutthof” — Szkoła Podstawowa w Sztutowie, 04.05—14.05.1985 r.
2. „Martyrologia w wydawnictwach” — KMPiK w Elblągu, maj 1985 r.
3. „Pomniki Walki i Męczeństwa w fotografii J. Uklejewskiego” — Dom Kultury w Rybinie, kwiecień—maj 1985 r.
4. „Nim przyszło wyzwolenie” — wystawa planszowa poświęcona ewakuacji więźniów Stutthofu, scenariusz mgr J. Grabowska, mgr E. Grot, oprac. plastyczne mgr R. Zumkowski, prezentowana:
20.02—09.03.85 Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Elblągu,
25.03.—06.04.85 GOK Żukowo,
16.04.—28.04.85 KMPiK Gdańsk,
25.09.—15.11.85 GOK Brusy.

WAŻNIEJSZE WYDARZENIA W MUZEUM STUTTHOF
W ROKU 1985

W roku 1985, poza 40-leciem zwycięstwa nad faszyzmem i wyzwolenia Stutthofu, obchodziliśmy 40. rocznicę tragicznej ewakuacji więźniów obozu.

Całość obchodów rozpoczęła prelekcja pt. *Marsz śmierci*, wzbogacona pokazem przeźroczy, a wygłoszona w KMPiK w Elblągu, przez mgra R. Drynkę. Temat ten w okresie styczeń—luty 1985 omawiany był również w innych środowiskach.

Dnia 20 lutego 1985 r. w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Elblągu odbyło się otwarcie wystawy objazdowej „Nim przyszło wyzwolenie” autorstwa mgr J. Grabowskiej i mgr. E. Grot, w opracowaniu plastycznym mrg R. Zumkowskiego.

Z kolei ekspozycja ta była prezentowana w Żukowie, w miejscowości, której mieszkańcy z ogromnym poświęceniem pomagali uczestnikom „marszu śmierci”. Żywą lekcją historii nazwano otwarcie wystawy połączone z prelekcją mgr. J. Grabowskiej, pokazem filmu *KL Stutthof bei Danzig*, spotkaniem z człowiekiem, który przeżył tę tragedię.

Następnym etapem prezentacji wystawy był KMPiK w Gdańsku, gdzie umieszczono ją obok ekspozycji omawiającej podobny koszmar, jaki dotknął więźniów obozu Sachsenhausen. W otwarciu uczestniczyli konsulowie ZSRR i NRD w Gdańsku, a tło historyczne zaprezentowała dyrektor Muzeum Stutthof mgr J. Grabowska. W kolejnych dniach prelekcje dla młodzieży wygłosili również mgr E. Grot: *Ewakuacja Stutthofu* i dr M. Orski *Stutthof w hitlerowskim systemie eksterminacji*.

W tym samym okresie, dnia 26 kwietnia, odbyła się w Gdańsku konferencja popularnonaukowa, poświęcona ostatnim miesiącom historii Stutthofu, zorganizowana przez Muzeum Stutthof w Sztutowie i Okręgową Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Gdańsku. Spośród pracowników Muzeum referaty wygłosili:

- mgr J. Grabowska — *Ewakuacja lądowa więźniów KL Stutthof*,
- mgr R. Drynko — *Pomoc ludności polskiej więźniom ewakuowanym drogą lądową*,
- mgr E. Grot — *Ewakuacja morska więźniów Stutthofu*,
- mgr E. Drywa — *Pomoc ewakuowanym więźniom po wyzwoleniu w Danii i Szwecji*,
- dr M. Orski — *Ostatni okres istnienia obozu 25.01—09.1945 i wyzwolenie Stutthofu*.

Dnia 28 kwietnia 1985 r., w ramach obchodów Miesiąca Pamięci Narodowej, Oddział PTTK Marynarki Wojennej w Gdyni zorganizował jubileuszowy XX Złot Turystyczny Ku Czei Ofiar Stutthofu. Do Muzeum Stutthof przybyło kilkuset uczestników Złotu. Oddali oni hołd ofiarom hitlerowskiego terroru, składając pod pomnikiem Walki i Męczeństwa wiązanki kwiatów. Po zwiedzeniu byłego obozu i projekcji filmów odbył się konkurs wiedzy o KL Stutthof. Wzięło w nim udział 18 przedstawicieli poszczególnych grup złotych. Wszyscy wykazali się dużą wiedzą. Szóstka finalistów otrzymała cenne nagrody ufundowane przez dyrekcję Muzeum Stutthof, a pozostali uczestnicy konkursu upominki w postaci wydawnictw o KL Stutthof.

Podczas uroczystego zakończenia Złotu specjalne nagrody zespołowe zostały przekazane najbardziej aktywnym kołom PTTK, zasłużonym kierownikom grup złotych, a także głównym organizatorom z ramienia PTTK i Muzeum.

Dnia 5 maja 1985 r. w Szkole Podstawowej w Sztutowie, im. Pamięci Ofiar Stutthofu odbyły się rozgrywki półfinałowe Okręgu Gdańskiego Polskiego Związku Filatelistycznego XXIII Ogólnopolskiego Maratonu Filatelistycznego pod hasłem „Nigdy więcej wojny”. Młodzież uczestnicząca w eliminacjach przybyła na teren

byłego obozu koncentracyjnego Stutthof, gdzie złożono kwiaty pod pomnikiem Walki i Męczeństwa. Następnie odbyła się projekcja filmów o tematyce martyrologicznej i zwiedzanie Muzeum. W szkolnej Izbie Pamięci Narodowej wyeksponowano korespondencję obozową ze zbiorów Muzeum Stutthof.

Zwycięzcy grup konkursowych oraz główni organizatorzy maratonu otrzymali pamiątki, wręczone przez przedstawiciela Muzeum Stutthof.

Dnia 7 maja 1985 r., około godz. 19.00 pod pomnik Walki i Męczeństwa w Muzeum Stutthof przybyli uczestnicy sztafetowego „Biegu Zwycięstwa”. Sztafeta złożona ze studentów gdańskich uczelni wyruszyła 7 maja o godz. 12.30 z cmentarza na Zaspie oraz z Westerplatte. Po złożeniu wieńców i zapaleniu zniczy studenci dobiegli do Pomnika Obrońców Poczty Polskiej, przy którym odbyła się oficjalna uroczystość pożegnania przed wyruszeniem w dalszą drogę.

Kolejnym etapem był teren byłego hitlerowskiego obozu koncentracyjnego Stutthof, gdzie od płomienia niesionego przez młodych sportowców zapalono znicz pod pomnikiem upamiętniającym ofiary Stutthofu. Do uczestników przemówili prezes Zarządu Środowiskowego AZS w Gdańsku — Józef Burzyński oraz dyrektor Muzeum Stutthof — mgr Janina Grabowska. W skromnej, ale wzruszającej uroczystości uczestniczyła także młodzież ze szkół w Stegnie i Sztutowie.

Dnia 9 maja sztafeta gdańska spotkała się w Warszawie z uczestnikami siedmiu innych sztafet, które wyruszyły m.in. z Majdanka, Sobiboru, Radogoszczy, Rogoźnicy. Wszystkie sztafety odwiedziły Palmiry, złożyły kwiaty na grobie Janusza Kusocińskiego, na Stadionie X-lecia, przy płycie upamiętniającej poległych i zamordowanych polskich sportowców, podjęły apel „Akademickiej Sztafety Zwycięstwa”.

Dnia 11 maja 1985 r. na terenie Muzeum Stutthof odbyła się manifestacja społeczeństwa województw elbląskiego i gdańskiego z okazji 40. rocznicy zwycięstwa nad faszyzmem i wyzwolenia obozu koncentracyjnego Stutthof.

W uroczystości uczestniczyła grupa kilkuset byłych więźniów Stutthofu z Polski, ZSRR, Czechosłowacji, Danii, Francji. Wystąpienia przedstawicieli byłych więźniów uzupełnione zostały ceremoniałem wojskowym, apelem pokoju, z symbolicznym wypuszczeniem gołębi, oraz wystąpieniem chórów z Malborka.

Rok 1985 zaznaczył się wzmożeniem współpracy z młodzieżą zrzeszoną w ZHP. W *Zadaniach Odznaki Chorągwianej* opracowanych przez Komendę Chorągwi ZHP im. Aleksandra Zawadzkiego w Elblągu znalazły się tematy bezpośrednio związane z historią Stutthofu.

Zgodnie z ustalonym wspólnie programem, w dniach 14—15 kwietnia w Muzeum Stutthof odbyła się wszechnica dla drużynowych drużyn starszoharcerskich, które przystąpiły do realizacji zadań *Odznaki*. W ramach wszechnicy uczestnicy zwiedzili ekspozycje Muzeum, obejrzeli zestaw filmów o tematyce martyrologicznej, wysłuchali prelekcji dr. Andrzeja Gąsiorowskiego pt. *Harcerstwo na Pomorzu w latach 1939—1945*.

Dnia 28 kwietnia 1985 r. odbył się, tradycyjny już, XX Zlot Turystyczny Ku Czci Ofiar Stutthofu, w którym pierwszy raz uczestniczyły drużyny reprezentujące harcerstwo elbląskie.

Najważniejszym jednak elementem całości był, odbywający się w dniach 10—12 maja, Chorągwiany Zlot Drużyn uczestniczących w realizacji *Zadań Odznaki Chorągwianej*. Miejscem zlotu było pole namiotowe w niewielkiej odległości od Muzeum Stutthof. Na bogaty program złożyły się m.in.:

- uroczyste ognisko z gawędą nt. historii KL Stutthof,
- udział w manifestacji z okazji 40. rocznicy zwycięstwa nad faszyzmem i wyzwolenia Stutthofu (przejście kolumny pod pomnik, wystawienie wart, złożenie wieńców),

- nawiązywanie łączności przez radiostację harcerską z krótkofalowcami na całym świecie,
- prace społeczne na rzecz Muzeum.

W sumie (nie licząc udziału w manifestacji) w podanych formach działań uczestniczyło około 200 harcerzy. Po podsumowaniu *Zadań Odznaki Chorągwianej* postanowiono uhonorować 11 drużyn medalem wydany z okazji 40. rocznicy wyzwolenia obozu koncentracyjnego Stutthof, a przyznany przez dyrekcję Muzeum Stutthof.

W maju 1985 r., kontynuując współpracę z Klubem Międzynarodowej Prasy i Książki w Elblągu, zorganizowano blok spotkań i prelekcji dla młodzieży szkolnej pod ogólnym hasłem „Nie ma powrotu do faszyzmu”.

Jako prelegenci wystąpili pracownicy Muzeum, byli więźniowie, przedstawiciele Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Gdańsku. Imprezom tym towarzyszyła wystawa wydawnictw poświęconych martyrologii narodów w okresie II wojny światowej, a pochodzących ze zbiorów Muzeum Stutthof. Po szczególne spotkania były też ilustrowane dokumentami, filmami, przeźrocami.

WSPÓLPRACA Z AKCJĄ POKUTY

W 1985 r. do Muzeum Stutthof przybyło 13 grup młodzieży z RFN i Berlina Zachodniego w ramach Akcji Znaków Pokuty — Służby dla Pokoju (Aktion Sühnezeichen — Friedenstienste), liczących łącznie około 250 osób. Uczestnicy Akcji zostali zapoznani z ekspozycjami muzealnymi, filmami o tematyce martyrologicznej, mieli możliwość studiowania dokumentów poobozowych oraz literatury dotyczącej problematyki faszyzmu. Wszyscy pracowali na rzecz Muzeum porządkując tereny, uczestniczyli w pracach konserwatorskich. Dzięki pomocy ASF przygotowano do eksponowania pozostałości obuwia odebranego więźniom obozu.

Przebywającej we wrześniu grupie studentów z Bremy i Berlina Zachodniego przygotowano specjalny program o znacznie wzbogaconej tematyce. Korzystając ze współpracy z pracownikami naukowymi Uniwersytetu Gdańskiego, dziennikarzami, byłymi więźniami, przedstawicielami gospodarki zrealizowano szereg spotkań, dotyczących głównie tematyki:

- Stutthof w hitlerowskim systemie eksterminacji,
- historia stosunków polsko-niemieckich,
- Polska dzisiaj.

Całość została wzbogacona zwiedzaniem Gdańska, Malborka, Fromborka, udziałem w imprezach kulturalnych, spotkaniem z młodymi Polakami.

WIZYTY I DELEGACJE W MUZEUM STUTTHOF W ROKU 1985

W 1985 r. Muzeum Stutthof w Sztutowie odwiedziło około 230 tys. osób, w tym około 80 tys. młodzieży.

W kinie muzealnym odbyło się 700 projekcji, podczas których około 35 tys. widzów miało możliwość zapoznać się z zestawem 15 filmów archiwalnych i dokumentalnych o tematyce martyrologicznej:

- 14.04. — lektorzy KC PZPR,
- 18.04. — przewodniczący Koreańskiej Partii Socjaldemokratycznej Kim Rion Dzuna,
- 02.05. — działacze sportowi z Bułgarii,
- 10.05. — pracownicy naukowcy i studenci wyższych uczelni ze Szwecji,
- 16.05. — działacze partyjni z okręgu Kaliningrad — ZSRR,

- 23.05. — załoga korwety „Kasjala” z Finlandii, dowodzonej przez komandora Matiego Nykanena,
- 28.05. — marynarze z Floty Bałtyckiej ZSRR pod dowództwem admirała Konstantina Makarowa,
- 05.06. — działacze klubów polonijnych z Australii,
- 19.06. — działacze organizacji pomocy społecznej z NRD,
- 25.06. — przedstawiciel rządu Tajlandii,
- 24.07. — przedstawiciele organizacji skautowskich z Francji,
- 01.08. — przedstawiciele Światowej Federacji Związków Zawodowych z ZSRR i Mongolii,
- 10.08. — przedstawiciele Związków Zawodowych z Tunezji,
- 17.10 — przedstawiciele Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Węgier,
- 15.11. — burmistrz m. Frankental w RFN.